

Vichy – podoba francouzského autoritativního režimu v letech 1940 – 1944

Michal Pink¹

Tento text byl zpracován v rámci Výzkumného záměru *Politické strany a reprezentace zájmů v soudobých evropských demokraciích* (kód MSM0021622407).

Abstract: *Authoritarian regime in Vichy in 1940 – 1944*

The article discusses the French Vichy regime within the context of the classical typologies of totalitarian and authoritarian regimes. The text outlines the genesis of the regime, support and the reflection of the regime in the public sphere along with the description of institutional and functional system. The author focuses on the different periods of the regime and their important characteristics.

Keywords: *France, non-democratic regimes, Vichy, authoritarian regime, Pétain, 1940 – 1944*

1. Úvodem

Vichistická Francie je jedním z režimů, který svou existencí v rámci francouzské minulosti budí dodnes rozpačité hodnocení. Celkové téma navozuje dvě základní otázky. V otázce právního vymezení ve vztahu kontinuity/diskontinuity právního řádu se na rozdíl od prvních soudů, které označují tento režim za absolutní vybočení a právní vakuum, které nepatří do Francie 20. století, dnes již připouští určitá míra kontinuity a odpovědnost francouzského lidu za skutky vykonané v letech 1940 – 1944. Druhou otázkou je celkové pojmenování a jasné označení režimu. Jeho vymezení bylo po dlouhou dobu velmi nejasné a zavádějící, protože nebylo možné sjednotit „pojmoslovné“ charakteristiky Vichy. Je možné se setkat s hodnocením režimu jako fašistického násilí, autoritativní diktatury apod. Toto hodnocení většinou pochází z prostředí historiků a specializovaných žurnalistů, zabývajících se zmíněným tématem.

Následující text však nebude v žádném případě další historizující esejí, kriticky hodnotící „kolaborantský“ režim, ale pokusí se s pomocí současných poznatků a výsledků výzkumů nedemokratických režimů vymezit tento kontroverzní typ státního uspořádání z politologického pohledu a zhodnotit jeho vývoj za dobu jeho relativně krátké existence. Velká část domácích

¹ Autor je studentem doktorského programu Katedry politologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity. Poštovní adresa: Katedra politologie, FSS MU, Joštova 10, 602 00 Brno; e-mail: 10079@mail.muni.cz.

autorů zabývajících se vichistickou minulostí nazývá toto období autoritářským pluralismem² (Azéma: 1992; Chapsal: 1984; Winock: 1998), ale setkáme se i s pojmenováním fašistická Francie (Curtis: 2004), které je do značné míry zavádějící. Cílem by tak mělo být jasné zařazení a pojmenování Vichy s využitím pojmového aparátu odpovídajícího povaze nedemokratických režimů 20. století, které do akademického prostředí uvedl Juan J. Linz. Tento postup se stal dnes nejužívanějším nástrojem při studiu totalitarismu a autoritářských státních útvarů a snad nám pomůže i při hledání odpovědi ve stanovené práci.

2. Okolnosti vzniku Francouzského státu

Francie se v průběhu třicátých let dvacátého století dostává do krize a společenské klima nabývá čím dál odlišnějších podob. V roce 1936 ve volbách do Poslanecké sněmovny francouzského parlamentu získávají většinu levicové politické strany, které vytváří vládní koalici tzv. Lidové fronty. Současně nacházejí krajně pravicové organizace čím dál více příznivců a celý systém postupně nabývá odstředivých tendencí. Nejvíce střetů je možné zaznamenat v oblasti mezinárodní politiky a bezpečnostních opatření, která dominovala francouzské politické scéně před rokem 1940.

Představitelé pravicové opozice považovali za hlavního nepřítele Sovětský svaz a komunisty. Levicové síly naopak nedůvěřovaly Německu a na domácí půdě se snažily poukazovat na aktivity krajně pravicových organizací.³ Postupná krize demokratických institucí v závěru existence třetí republiky se projevovala čím dál větší vnitřní polarizací na ose pravice/levice, rozpory v oblasti zahraniční politiky⁴ a celým pojmáním „demokracie samotné“. Francie, která byla jedním z hlavních garantů míru po I. světové válce, ve skutečnosti nebyla schopna zabránit erozi versailleského mírového systému. Po anšlusu Rakouska, podpisu Mnichovské dohody, obsazení Sudet a později i zbytku bývalého Československa si někteří představitelé evropských mocností nepřipouštěli možnost válečného konfliktu. V létě 1939 se však válečný konflikt po vstupu německých vojsk na polské území „de jure“ otevřel, ale Francie nepodnikala žádné vojenské operace většího významu, proto se válečnému dění až do jara následujícího roku dostalo označení „podivná válka“. Po obsazení Nizozemí a Belgie však bylo jasné, že Francie bude další

² Výraz „autoritářský pluralismus“ pochází z prostředí poválečné žurnalistiky a vyjadřuje povahu režimu, který vychází ze zastoupení různých proudů pravice ve výkonných orgánech Francie v letech 1940 – 1944.

³ Hlavním cílem kritiky levice byla PPF (Lidová strana Francie pod vedením J. Doriota), kritika Lidové fronty se však pohybovala na hraně slušnosti a únosnosti.

⁴ Završením rozkolu v oblasti zahraniční politiky byl podpis Mnichovské dohody ministerským předsedou Daladierem (Radikál).

oblastí, kam vstoupí německé jednotky. I přes vojenskou operaci zaměřenou na pomoc Norsku a krátkou ofenzívu okolo Siegfriedovy linie, které byly neúspěšné, převládalo mezi vojáky poklidné napětí. V březnu 1940 se stal ministerským předsedou Paul Reynard, který do nové vlády přizval vysoké vojenské hodnostáře, známé již z průběhu první světové války, generála Weyganda a maršála Pétaina. Válečné události od 10. května však urychlily vývoj situace. Vláda se rozhodla k evakuaci do Bordeaux, kde Reynaud podal demisi a byl nahrazen Phillipem Pétainem. Nový ministerský předseda byl na rozdíl od předchozích představitelů vlády zastáncem ukončení dalších bojů a prostřednictvím Španělska žádal Německo o příměří, které 25. června vstoupilo v platnost. V následujících dnech bylo do lázeňského města Vichy svoláno zasedání parlamentu (Poslanecké sněmovny i Senátu), při kterém valná většina přítomných⁵ odhlasovala předání plné moci, včetně práva změny ústavy, maršálu Pétainovi. Tímto aktem zanikla III. Francouzská republika a vznikl Francouzský stát – *État Français*.

Francouzský prezident v nastalé situaci neabdikoval, ale stáhl se do ústraní. Jeho roli převzala nová hlava státu, která prezidentské pravomoci získala v rámci přijetí čtyř ústavních zákonů z 10. července 1940. Nová podoba Francie tak vznikla jako legální a legitimní režim, jehož existence byla zatížena tvrdými mírovými podmínkami.⁶

Země byla podle smlouvy o příměří rozdělena na dvě základní zóny podle osy Geneve/Nantes. Na sever od této pomyslné linie bylo ustaveno okupované pásmo, které se navíc rozšířilo i o Atlantické pobřeží až k hranicím ze Španělskem. Na jih od této linie byla zachována neobsazená oblast, kterou spravovala přímo vláda ve Vichy. Severní oblast byla dále rozdělena na oblast podléhající přímému německému velení v Bruselu (z důvodu utajení operací namířených proti Velké Británii) a oblast Alsaska a částečně Lotrinska se opět stala součástí Říše. Na rozdíl od ostatního území Francie zde platila jiná nařízení a zákony. Na zbylé části země byla zachována kontinuita v administrativně byrokratické správě z období před rokem 1940 a formální centrum moci se přesunulo do Vichy.

⁵ Z celkového počtu přítomných poslanců a senátorů hlasovalo 559 pro návrh, 80 bylo proti a 17 se zdrželo hlasování.

⁶ Z podmínek, přijatých v rámci smlouvy o příměří, nesla Francie nejhůře náklady na okupované území a váleční zajatci zůstali až do plánové mírové smlouvy na německém území. Francii byla přislíbena státní suverenita a zachování diplomatických styků s ostatními zeměmi.

3. Teorie nedemokratických režimů

Pro bližší pochopení politického systému ve Francii v letech 1940 – 1944 je vhodné připomenout základní pojetí nedemokratických režimů. Nejvhodnější je držet se klasické teorie pocházející od autorů Zbigniewa Brzezinského, Carla Friedricha a Juana Linze. Typologie Carla Friedricha vznikla v padesátých letech a obsahovala pět základních rysů totalitarismu, později ve spolupráci se Zbigniewem Brzezinským byla doplněna o šestý rys totalitních režimů. Ve stručnosti se jedná o následující charakteristiky (Friedrich – Brzezinski: 1962):

- 1) Existence jedné ideologie, která je všudypřítomná a prostupuje celou společností. Každý člen společnosti je nucen být její součástí; cílem je konstrukce konečného stadia, kterého bude dosaženo při neustálém uplatňování ideologie.
- 2) Přítomnost jedné masové strany, v jejímž čele stojí vůdce. Strana je hierarchicky organizovaná a její existence ovlivňuje státní byrokracii a administrativu.
- 3) Policejní (teroristické, tajné) bezpečnostní složky jsou v totalitním režimu podporované a podřízené vedoucí politické straně. Teror může nabývat různých podob jak vůči jednotlivcům a nepřátelům režimu, tak vůči sociálním skupinám, které se snaží odstranit.
- 4) Úplná kontrola prostředků masové komunikace, která je zárukou úspěchu totalitního režimu.
- 5) Monopol vládní strany na ozbrojené složky, armádu a policii.
- 6) Totalitní režimy zasahují i do oblasti hospodářské, především centrálně plánovaným postupem výroby a byrokratickými zásahy do ekonomiky. Soukromé vlastnictví je vyloučeno.

Uvedený výčet je dodnes považován za základní šablonu užívanou při práci s nedemokratickými režimy a snad jen poslední bod pojednávající o centrálně plánovaném hospodářství se může z pohledu některých pozic nacistické ekonomiky zdát zpochybnitelný. Vzhledem k povaze pracovního nasazení, využívání „otrocké“ pracovní síly a velkému vlivu vedené země je možné tuto námitku považovat za neopodstatněnou.

Druhou typologií nedemokratických režimů provedl Juan J. Linz, který kriticky navazuje na předchozí dílo Brzezinského a Friedricha. V novější typologii autor pracuje s těmito klíčovými pojmy:

- 1) monistické mocenské centrum režimu;
- 2) vůdcovo ztotožnění se s přítomnou ideologií, kterou využívá k manipulaci obyvatel;
- 3) neustálá politická mobilizace a participace, která vychází z vládnoucí strany.

Pro bližší poznání režimu a jeho přesné vymezení je nutné přiblížit také Linzovo rozpracování jednoho z typů nedemokratických režimů – autoritářského režimu. Tento druh je charakterizován odstupem jak od totalitních režimů, tak od soutěživých demokracií. Ve své práci upozorňuje na několik všeobecně platných rysů (Linz 2000: 70, 159):

- 1) Základním a nejdůležitějším prvkem autoritarismu je tzv. limitovaný politický pluralismus. Jeho povaha odlišuje režim jak od neomezovaného pluralismu, se kterým se setkáváme v demokratickém zřízení, tak od všepohlcující ideologie a nároků totalitní moci. Ve srovnání s totalitními režimy tak autoritářské zřízení zachovává určitou míru autonomie, která se většinou projevuje v nepolitické sféře (armáda, církev, byrokracie, rodina, hospodářství). Základní podmínkou existence zdánlivé plurality je nutná loajalita k režimu a jeho podpora. V tomto prostoru je možný vznik určité opozice, která může být tolerována, popřípadě s vládnoucím režimem i provázána. Důležitou složku hraje v autoritářském režimu i podoba vládnoucí elity. V totalitním režimu se jedná o monolit, který představuje výbor vládnoucí strany a ideologie, ale v případě autoritářských režimů je vládnoucí elita spíše heterogenní skupinou představující zástupce jednotlivých společenských skupin, plně oddaných vedoucí autoritě.
- 2) Druhým rysem autoritářských režimů je nedokonalost vedoucí ideologie jako vůdčí politické doktríny a její přechod do podoby společenské „mentality“ jako receptu, postupu myšlení a reagování na různé podněty. Jedná se o emocionální postupy a reakce na různé situace, které nahrazují racionální uvažování a jednání individua (Linz 2000: 162).
- 3) Dalším charakteristickým rysem je určitá omezenost, popřípadě absence politické mobilizace mas. Autoritativní režimy upřednostňují depolitizaci společnosti a společenskou pasivitu v politických otázkách.
- 4) Posledním výrazným rysem je přítomnost konkrétního vůdce, případně malé skupiny vůdců, jejichž vláda je realizována v rámci formálně nepřesně definovaných, ale předvídatelných hranic.

Zmíněné charakteristiky autoritářských režimů jsou založeny na míře přítomnosti jednotlivých rysů, které předurčují polohu režimu směřujícího k totalitarismu, a jednotlivé režimy

tak nabývají různých podob. Linz následně identifikoval celkem sedm kategorií autoritářských režimů, které se od sebe liší vnitřním pojetím a okolnostmi existence.⁷

4. Zdroj moci a hlavní povaha Francouzského státu

Francouzský stát vznikl v situaci celonárodní tragédie – vojenské porážky, a proto kompletně změnil svou symboliku a opustil demokratické prvky. Společenská atmosféra na počátku léta 1940 však spíše odpovídala situaci, že se ve skutečnosti nic nestalo. Většina obyvatel žila v přesvědčení, že válka skončila, po podpisu příměří se váleční zajatci vrátí domů a do čela Francie se postaví lidový hrdina I. světové války maršál Pétain. Všeobecně neobdivovaná třetí republika s politickými stranami bude nahrazena daleko spravedlivějším režimem bez „politikaření“ a morálních excesů v projevech svobodného tisku. Poctivá práce, především práce rolníka a řemeslníka, bude konečně plně zhodnocena a dostane se jí takového uznání, jaké jí právem náleží. Skupina bývalých elit, která uprchla do Velké Británie, byla považována za škůdce národa, která by chtěla jen bojovat a hnát Francii do hrozné války, plné obětí na lidských životech a materiálních škod.

V prvních dnech existence nového režimu směřovala veškerá činnost k depolitizaci a negaci všeho, co by mohlo být spojováno s předchozím obdobím. Došlo k některým zásadním změnám v oblastech každodenního života, které zůstaly zachovány po celou dobu vlády Vichy. První změnou byl nový název státu, ze kterého se vytratil výraz „republika“, i když republikánské zřízení bylo podle ústavy zachováno. Francie nebyla nadále republikou, ale Francouzským státem – *État Français*, s novou symbolikou (*francisque* – franská sekera) a novým heslem (*Travail, famille, patrie* – práce, rodina, vlast), které nahradilo tradiční triádu zavedenou francouzskou revolucí. Politické strany byly zrušeny, ale nebyla ustanovena jedna jediná všemocná politická strana, jak by napovídala teorie totalitních režimů. Byl to politický systém bez politických stran a hlava státu (maršál Pétain) soustředila ve svých rukou veškerou moc.

Nově vzniklý útvar však nebyl statický a docházelo v něm k určitým změnám. Podle míry rozhodování a proměny „reálné“ státní moci rozlišuje Olivier Duhamel tři základní etapy vývoje Francouzského státu v letech 1940 – 1944 (Duhamel: 1995). První fáze začíná zánikem třetí republiky 10. července 1940, kdy maršál Pétain legálně obdržel veškerou moc do svých rukou, a končí odvoláním ministerského předsedy Pierra Laval v polovině prosince téhož roku. Druhá

⁷ Jedná se o následující varianty: byrokraticko-militaristické režimy, organicko-etatistické režimy, mobilizační režimy v postdemokratických společnostech, postkoloniální mobilizační režimy, posttotalitní režimy, rasové a etnické demokracie a defektní a pretotalitní režimy.

fáze je obdobím, kdy vládne společně s Pétainem ministerský předseda admirál Darlan. V tomto období dochází k hlavnímu rozvoji režimu, jsou vytvářeny orgány zastupující zájmy lidu v podobě korporativních institucí a zájmových svazů, je jmenována Národní rada (*Conseil national*) jako náhražka zákonodárního sboru. Většina Francouzů a vládních představitelů Vichy věřila ve vítězství německé armády a snažila se aktivně co nejvíce přiblížit Hitlerovi.⁸ Francie byla přesvědčena, že s ní bude Německo jednat po vítězné válce jako s rovným partnerem a společně se aktivně chopí role „stavebního inženýra“ nového (minimálně) evropského zřízení. Počátek třetího období spadá do přelomu jara a léta 1942, kdy se moci spolu s Pétainem opět ujímá Laval a obsazuje post ministerského předsedy. V průběhu této etapy došlo k okupaci celého území Francie a ke slovu se postupně dostaly donucovací prostředky bezpečnostních, paramilitárních jednotek, které se snažily násilím vnutit to, co nedokázala Národní revoluce (viz níže) v předcházejícím období. Konec třetí vývojové fáze režimu je shodný s jeho pádem v srpnu 1944.

4.1. Institucionální systém Vichy

První kroky maršála Pétaina po nástupu k moci vedly k upravení vládní moci ve prospěch jeho samotného a jeho vlády v čele s ministerským předsedou, který jím byl jmenován a zároveň mu byl i odpovědný. Mezi pravomoci hlavy státu patřilo jmenování ministrů, soudců, vyhlásování zákonů a zákonných nařízení. Vláda, která byla poradním orgánem maršála Pétaina a vykonávala administrativní řízení země, měla dvojitou podobou. Širší, úplná ministerská rada – vládní orgán, kde zasedali všichni členové a který se scházel pravidelně každý týden. Operativnějším vládním orgánem však byla rada ministrů, která zasedala každý den odpoledne mimo neděli. Zákonodárné shromáždění neexistovalo a poslancům, kteří se naposledy sešli v červenci 1940, byl do odvolání pozastaven plat. Zákony schvalované parlamentem tak byly velice rychle nahrazené dekrety, nařízeními, rozhodnutími a vládními vyhláškami. Určitou náhražkou parlamentu byla Národní rada (*Conseil National*), v níž byly zastoupeny různé profesní skupiny. Úkolem jmenovaného orgánu bylo započítí práce na nové ústavě, která nikdy nebyla dokončena. Maršál Pétain v této činnosti viděl jediný možný způsob, jak zpětně omezit moc ministerského předsedy, který se stal nedílnou součástí vládního soukolí a pomalu začal být důležitějším a mocnějším než věkem unavený maršál. Do správy výkonných orgánů byly postupně svěřeny i další pravomoci, které nahrazovaly základní demokratický indikátor – svobodné volby. Veškeré volené orgány, i na místní úrovni včetně obcí, byly nahrazeny jmenovanými komisemi a starosty. Podle počtu

⁸ V létě 1941 je možné zaznamenat oslavy úspěchů německé armády při tažení na východní frontě.

obyvatel byl určen rozsah pravomocí, které vykonával v dané oblasti prefekt, ministr, popřípadě hlava státu.

4.2. Korporativismus

Jedním z hlavních rysů vichistického režimu byl příklon ke korporativistickému uspořádání hospodářství a veřejného života, především života mládeže. V prvním období režimu byly vytvořeny základy korporativního uspořádání založením Venkovské korporace (*Corporation paysanne*) a Organizačních výborů průmyslových odvětví (*Comité du organisation*). Hlavní náplní uvedených organizací bylo plánování výroby, zaměstnanosti a celková optimalizace výrobních a pracovních procesů. Důležitým faktorem celého hospodářství země bylo zachování soukromého vlastnictví, proto byly pouze harmonizovány jednotlivé aktivity, které měly za úkol omezovat neblahé následky liberalismu v hospodářském prostředí. Jejich existence a úspěšnost byla různá. Venkovská korporace dosáhla většího úspěchu, přežila konec režimu a stala se pevnou součástí oblasti zprostředkování zájmů po roce 1944. Po neúspěšném vybudování průmyslové korporace přistoupili vládní představitelé k vytvoření Pracovní charty (*Charte du Travail*), jejíž realizace byla naplánována dle italského vzoru. Podle plánu měla tato „dohoda“ zaměstnanců a zaměstnavatelů jasně stanovit hierarchii v jednotlivých oblastech hospodářského života a nahradit předcházející organizace, nikdy však nebyla realizována, protože v tomto období⁹ již počáteční nadšení a podpora režimu začaly pomalu stagnovat. Neúspěšné projekty však plně kompenzoval rozkvět mládežnických organizací, které měly za úkol vychovávat uvědomělou, prorežimní mladou generaci. Hlavní organizací byla *Les Compagnons de France* (Tovaryšstvo Francie), jež byla financována Vichy a své činnosti rozvíjela mimo okupované území. Náplní práce byla organizace tzv. „táborů“,¹⁰ kde se mladí lidé věnovali vzdávání pocty vlajce, tábornickým aktivitám různého druhu a pěstovali tělesnou zdatnost, čímž se formoval jejich charakter k obětování se společným zájmům.

4.3. Podpora režimu

Každý nedemokratický režim si své základy vetkne do určitého souboru pravidel, podle kterých se snaží nahlížet na společnost. Takovým myšlenkovým algoritmem se ve vichistické Francii stala Národní revoluce, jejímž cílem mělo být vytěsnění pojmů svobody a demokracie. Národní revoluce měla být zárukou obrodného procesu Francie, jehož základy je možné hledat

⁹ Prosinec 1941.

¹⁰ Mládežnické tábory se velmi rychle rozmohly a v červnu 1941 jich bylo zorganizováno téměř 700.

ve francouzské společnosti i před rokem 1940. V letech Vichy, především v počáteční fázi, se jedná o hledání pevných hodnot ve společnosti (národ, země, půda, rodina, práce, víra) a obnovu národní energie a národního ducha. Tato kulturní revoluce se dá charakterizovat jako odmítání individualismu, staví se proti rovnostářství, má striktní koncepci nacionalismu, nedůvěřuje industrialismu a odmítá kulturní liberalismus. Pro Pétaina se individualismus obrací nevyhnutelně k anarchii, která se dá popřít pouze kolektivismem. Ten je pramenem komunismu, a proto je tedy třeba začlenit jedince do “přirozených hierarchií”. Zvláště je oslavována rodina jako základní buňka společnosti a instituce manželství samotná (je velmi obtížné dostat souhlas k rozvodu). Různé projekty podporují hlasovací právo rodiny, kde otcové mají tolik hlasů, kolik mají dětí, a odměny se zvyšují o 15 % těm, kteří mají ve 35 letech tři děti, a snižují se bezdětným mužům v tomtéž věku. Nejednalo se však o ideologii, která by prostupovala celou společnost a podávala unitární výklad světa. Národní revoluce byla souborem hodnot a postojů, které daleko více odpovídají představě mentálního paradigmatu než totalitní ideologie.

Důležitou složku fungování režimu tvořily společenské vrstvy, které se dají velmi jednoduše identifikovat. První skupinou, o kterou se režim opíral, byla tradiční pravice, konkrétněji krajně pravicové síly, které odmítaly základy liberální demokracie jako původce “nepořádku”. Existence takových organizací nebyla jen záležitostí let 1940 – 1944, jejich kořeny byly daleko starší. Jednalo se především o krajní pravici podporovanou a ovlivněnou *l'Action française*, vedenou Charlesem Murrasem.¹¹ Podobnou skupinou byli i „propagátoři z řad hodnostářů katolické církve“, kteří v rámci svého výkladu světa poukazovali na zhoubné antiklerikální pojetí politiky a moci reprezentované především vládou Lidové fronty. Další skupinou podporující autoritářský režim byly vojenské kádry, které představovaly konkrétní ztělesnění a atmosféru morálního pevného řádu, jenž vládne z Vichy. Důležitou složku zajištění podpory režimu představovali obyvatelé venkova, kteří se cítili zavázáni maršálovi a novému státu za celou řadu ústupků a materiálních podpor. Protěžovaným se stal vztah k půdě a péče o ni, nikoliv podpora průmyslu a industriální společnosti.¹² Francouzský venkov se stal jedním ze základních zdrojů potravin, které vyživovaly německou armádu na evropských bojištích. Třetí složkou podporující režim byli především antiparlamentaristé všeho druhu. Jednalo se o příznivce

¹¹ *L'Action française* vznikla na počátku 20. století a oficiálně byla zrušena 1936, ale její myšlenky přetrvávaly ve společnosti ještě dlouhou dobu.

¹² V letech 1940 – 1944 zaznamenala nejvyšší nárůst „blahobytu“ právě „stará střední vrstva“ žijící na venkově.

apolitické politiky, která se později stala náplní gaullistického hnutí, popřípadě UDCA.¹³ Společná jim byla nechuť k vytváření politiky politickými stranami jako partikulárními společenskými organizacemi. Poslední důležitou složku tvořila velká část „prospěchářů“, kteří se aktivně podíleli na transformaci, jejíž byli sami součástí. Podporu se režim snažil najít i u státních zaměstnanců. Inspiraci paradoxně našel v kriticky nahlížené vládě Lidové fronty v předválečném období.¹⁴

Zvláštním podpůrným pilířem byla katolická církev, kterou režim využíval ke spolupráci. Podporoval na oplátku církevní školství v maximální možné míře, i když byla nadále zachována povaha laického státu.

4.4. Autorita vůdce

Důležitým faktorem pro bližší pochopení nedemokratických zřízení je analýza hlavního představitele režimu. Vichistický režim zakotvil své postavení v uctívání svého vůdce. Tyto projevy přinesly pojem tzv. „pétainismu“, tj. víry v myšlenky a politiku Národní revoluce uskutečněné prostřednictvím vůdce, tj. Pétaína. Nadšení však mezi veřejností nikdy nedosáhlo velkých hodnot a asi do roka prudce ochablo a zmizelo. Druhým projevem obdivu je tzv. „maréchalismus“, obdiv a úcta prokazovaná osobě maršála odpovídající povaze 84 letého „otce země“, který vystupuje v uniformě a drží se zpřímá. Maršál využíval svého charismatu a jeho veřejná vystoupení se těšila velké popularitě. Tisícíhlavé davy jej provázely na veřejném prostranství, a když zavítal 26. dubna 1944 poprvé do Paříže, přivítal ho snad milionový dav. Obyvatelé jasně rozlišovali mezi „dobrým vůdcem“ a jeho „špatnými poradci“. Vystupování maršála a jeho jednání vycházelo z royalistických principů a podoba maršála na známkách a mincích doprovázela Francouze na každém kroku. Maršálova busta dokonce nahradila symbol francouzské Marianny. Od října 1941 byla nutná přísaha všech státních úředníků a členů vlády, vyjadřující oddanou věrnost hlavě státu. Maršál sám sebe nechápal jako vůdce určité ideologie, ale považoval se za zastřešující osobnost, která uplatňovala základní priority – rodina, povinnost a vlastenectví. Jeho projevy je možné nazvat moralizujícími apely na veřejnosti. Veškeré jeho chování a jednání bylo protknuto až chorobnou potřebou pořádku a kázně. Maršál Pétaín se vžil do role vůdce, který považuje svou úlohu za historickou povinnost vůči Francii. V den svého

¹³ UDCA – Svaz na ochranu obchodníků a řemeslníků, který dosáhl parlamentního zastoupení v období čtvrté republiky.

¹⁴ Lidová fronta valorizovala rodinné přídatky, podporovala porodnost, zavedla zákon o rodině, přídatky pro rodiny, příplatky pro staré zaměstnance, pracovala zásady sociálního a zdravotního pojištění.

jmenování do funkce ministerského předsedy skromně prohlásil: „Přináším Francii dar své osobnosti, abych zmírnil její neštěstí“.

4.5. Nepřátelé režimu

Za situace, kdy se režim formoval, bylo nutné najít viníky vzniklé situace. Prvním veřejně obžalovaným byli představitelé demokratického řádu, kteří zapříčinili pokles mravů a odklon od disciplíny, jež přinesla vojenskou porážku. Vůči těmto představitelům bylo zahájeno oficiální trestní řízení speciálně ustaveným soudním dvorem. Daleko větších rozměrů však dosáhl boj proti skrytým nepřátelům režimu, za které byli považováni cizinci, Židé, cikáni a komunisté. Později přibyl i členové Hnutí odporu, kteří pocházeli z různých skupin společnosti. Nejvlivnější se postupně stala komunistická většina v členské základně, která byla velice dobře organizovaná, fungovala na ideovém principu, a proto byli její jednotliví členové obzvláště nebezpeční. Návist vůči imigrantům vycházela z představy boje za zachování čistého francouzského národa, přičemž negativní vztah k Židům přetrvával ve veřejném mínění již delší dobu.¹⁵ Komunisté byli považováni za nebezpečný podvratný živel sloužící vojenskému nepříteli – Sovětskému svazu. Masový boj proti nepřátelům začínal pozvolna. Méněcennost obyvatel židovské národnosti byla plně vyjádřena již na počátku režimu v létě 1940, ale za období vlády ministerského předsedy admirála Darlana nedocházelo k otevřenému útoku proti konkrétním sociálním skupinám. Židé nemuseli zpočátku na veřejnosti nosit Davidovu hvězdu a nebyli uzavíráni do vyhrazených čtvrtí, jak tomu bylo v ostatních zemích Evropy. Pouze potravinové lístky byly při výdeji označeny židovskými symboly. Byly však stanoveny základní normy a nařízení, které se později staly základem fyzické likvidace menšin, především Židů. K otevřeným projevům antisemitismu, jehož následkem byly transporty židovského obyvatelstva do vyhlazovacích táborů, došlo až v průběhu léta 1942. Za první zákrok masového charakteru je považována událost ze 16.-17. července 1942, kdy bylo více než 13 000 Židů z Paříže a okolí pozatýkáno a internováno na zimním stadionu.¹⁶ Úřady se později hájily tvrzením, že šlo jen o „cizince, kteří neměli trvalý pobyt na území Francie“ a celá akce byla prý provedena okupačními jednotkami. Ve skutečnosti se jednalo o zákrok, který byl naplánován a proveden Francouzi s vědomím jak Vichy, tak úřadů v Paříži. Postupně bylo na území celé Francie zřízeno zhruba třicet koncentračních táborů, kde byly

¹⁵ Především někteří vrcholní představitelé Vichy, blízcí názorům Ch. Maurrase, svoji nenávist vůči Židům nijak neskrývali.

¹⁶ Událost je známa v dějinách Francie jako „Vél d'Hiver“ a až po 53 letech nejvyšší představitel Francie, prezident Jacques Chirac kriticky zhodnotil účast francouzské policie a občanů na této události.

„podvratné“ živly internovány a posílány „na práci na východ“. Celkem bylo z Francie vydáno Německu více než 100 000 francouzských občanů. Perzekuce a zatýkání vycházely postupně z požadavků Německa a byly plně v souladu s názorem většiny vládnoucích hodnostářů. Roli jednotek speciálně určených k aktivnímu pronásledování Židů a cizinců sehrály dříve zformované oddíly vedené věrnými představiteli vichistického režimu, kteří se otevřeně hlásili ke spolupráci s jednotkami Říše.¹⁷

5. Pád režimu

Vichistická Francie neměla dlouhého trvání a v den oslav jejího čtvrtého výročí bylo snad všem jasné, že její konec se blíží. Postupnou erozi podpory režimu s vývojem válečných událostí je však možné zaznamenat již dříve. Původní organicko-etatistická povaha byla v průběhu druhé poloviny roku 1942 nahrazena byrokraticko-militaristickým obsahem autoritarismu. Tato změna začala být vnímána většinou obyvatel a pod vlivem neúspěchu vojenských operací německé armády na východní frontě se začínali od Vichy odklánět. Pozornost byla daleko více věnována aktivitám Svobodných Francouzů pod vedením generála de Gaulla. Vzrůstající počet členů Hnutí odporu a chladný přístup k realizaci Lavalovy politiky „kolaborace“ byl jasným důkazem vystřízlivění dřívějšího celospolečenského nadšení novým režimem. Hnutí odporu se začínalo postupně rozšiřovat a jeho součástí se stávali i nižší představitelé státní moci.

Daleko silnější vliv na pád režimu, stejně jako na jeho ustavení, měly vojenské úspěchy spojeneckých armád. Především ve svých posledních měsících a týdnech se režim postupným utužováním přiblížil hranici totalitní podoby. Reálná moc se dostala plně do rukou ministerského předsedy Laval, a ten viděl jedinou záchranu v otevřené spolupráci s Německem. Území Francie se dostalo pod plnou kontrolu Třetí říše a s postupujícím nebezpečím spojenecké invaze byly francouzské státní úřady čím dál více omezovány. Maršál Pétain ve skutečnosti jen absolvoval několik veřejných vystoupení a snažil se kritizovat chování vládních představitelů. Spolupráce s Německem¹⁸ a sílící plošný teror se staly každodenní náplní činnosti vlády ve Vichy. Představitelé státních úřadů a především členové vedení bezpečnostních složek se v roce 1944 zradikalizovali natolik, že složili přísahu Hitlerovi a až druhotně se hlásili k Pétainovi. Po 6.

¹⁷ Hlavní slovo měly jednotky CGQJ – generální komisariát židovské otázky, LCF – Francouzská legie bojujících, SOL – Servis legionářského řádu, *Milice française* – pretoriánská garda. Tyto jednotky působily na domácí půdě a tvořili je výhradně Francouzi.

¹⁸ Od druhé poloviny roku 1943 je umožněn vstup Francouzů do jednotek Waffen SS.

červnu 1944 a událostech ve vesnici Oradour sur Glane¹⁹ se zvedla vlna nenávisťi mezi obyvatelstvem. Poslední týdny Vichy, doprovázené totalitní epizodou pod přímým vlivem Třetí říše, zakončilo „osvobození“ Francie v následujících dnech.

6. Závěr

Při celkovém zhodnocení vichistického režimu z pohledu teorie nedemokratických režimů je nutné vzít v potaz jeho specifčnost ve velice krátkém časovém horizontu, kdy jednotlivé etapy vývoje byly většinou usměrněny vnějšími událostmi.

Při zohlednění zmíněných událostí a charakteru vichistické Francie se v žádném případě nedá hovořit o totalitní diktatuře,²⁰ ani fašistickém či nacistickém uspořádání, protože povaha Vichy nejlépe odpovídá autoritářskému zřízení. Jelikož se nejednalo o statický monolit, prošel francouzský autoritářský režim v letech 1940 – 1944 několika etapami. V prvním období se výstavba režimu odvíjela podle organicko-etatistického scénáře, kde byl s největší pravděpodobností vzorem Pyrenejský poloostrov, konkrétně režim Antonia Oliveira Salazara. O něco méně společných rysů je možné najít ve Španělsku po roce 1939. Korporativní uspořádání ve Francii však nikdy nenabývalo takových rozměrů jako v Portugalsku. Po celou dobu své existence byla zachována hymna, trikolóra jako státní vlajka a nedošlo k faktickému odstranění ústavy, jen byla pozměněna v duchu představ maršála Pétaina.

V průběhu prvních týdnů docházelo k postupnému budování korporativistického uspořádání, byly potlačeny demokratické instituce a celková společenská atmosféra do značné míry nahrávala prováděným změnám. Tento proces však nebyl úspěšně dokončen, ideály Národní revoluce, myšlenkové paradigma zavedené Pétainem, se nakonec nestalo celospolečensky přijatelné. Pod vlivem vnějších okolností docházelo k postupnému utužování režimu a jeho postupnému přechodu do byrokraticko militaristické podoby. S opětovným nástupem Laval na post ministerského předsedy došlo k nárůstu aktivit bezpečnostních složek, které svou činností začaly znepríjemňovat život čím dál většímu počtu obyvatel. Tendence neustálého zpřísňování pravidel veřejného života vyvrcholila okupací celého území Francie a následkem byl vstup čím dál většího počtu nejen řadových obyvatel, ale i příslušníků státní správy do odbojové organizace Hnutí odporu.

¹⁹ Německé jednotky SS ve spolupráci s Vichistickou milicí vypálily a srovnaly se zemí vesnici Oradour sur Glane jako odvetu za únos důstojníka SS Hnutím odporu.

²⁰ Diskutabilní jsou poslední týdny existence režimu, které však nejsou v žádném případě rozhodující pro rozsáhlé závěry.

Z pohledu charakteru vládního sboru a proudů, které se podílely na vládním rozhodování, je Vichy považováno za heterogenní vládu představitelů pravicových formací jako negace předcházející vlády Lidové fronty (levice včetně komunistů). Při mírném zjednodušení situace by se dalo tvrdit, že jediným obdobím ve 20. století, kdy se účastnila krajní pravice vlády ve Francii, je právě období 1940 – 1944. Francouzská podoba autoritářského zřízení nám především svým vývojem poskytuje možnost srovnání s dalšími nedemokratickými režimy v Evropě, a to nejen v průběhu II. světové války. Po krátkém zhodnocení je možné tvrdit, že na počátku své existence bylo Vichy domácím obyvatelstvem chápáno jako režim, který odlehčil celospolečenská traumata a bolest, ale ve svém závěru získal v očích většiny Francouzů nepřijatelnou podobu.

Literatura

- Azéma, J.-P. – Bédarida, F. (1992): *Le régime de Vichy et Les Français*. Paris: Fayard.
- Balík, S. (2002): Dollfusovo a Schusniggovo Rakousko. Případová studie organicko-etatického autoritativního režimu. *Středoevropské politické studie*, roč. IV., č. 2-3 (<http://www.iips.cz/seps>).
- Balík, S. (2003): Totalitární a autoritativní režimy. In: Hloušek, V. – Kopeček, L. (eds.): *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřítelé a perspektivy demokracie*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, s. 259 – 284.
- Balík, S. – Kubát, M. (2004): *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán.
- Chapsal, J. (1984): *La vie politique en France de 1940 – 1958*. Paris: Preses Universitaires de France.
- Curtis, M. (2004): *Verdikt nad Vichy – moc a předsudek ve Vichistickém režimu Francie*. Praha: BB/art.
- Duhamel, O. (1994): *Historie constitutionnelle de la France*. Paris: Seuil.
- Friedrich, C. J. – Brzezinski, Z. K. (1962): *Totalitarian Dictatorship an Autocracy*. New York: Frederic A. Praeger.
- Linz, J. J. (2000): *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Boulder – London: Lynne Rienner Publisher.
- Maskot, J. (1998): Le Conseil d'État et Le régime de Vichy. *Vintiéme siècle – avril – juin 1998*.
- Paxon, O. R. (1973): *La France de Vichy*. Paris: Seuil.
- Winock, M. (1998): *Historie extrémní pravice*. Praha: Academia.